

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI”

mavzusidagi III xalqaro ilmiy-nazariy va
amaliy anjuman materiallari

2026-yil 12-fevral

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR
MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA
MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI**

III xalqaro ilmiy-nazariy va amaliy anjuman materiallari

Toshkent – 2026

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR ASARLARIDA LINGVOKOGNITIV TASVIR VA POETIK KONSEPTLAR TIZIMI

THE SYSTEM OF LINGUISTIC COGNITIVE IMAGERY AND POETIC CONCEPTS IN THE WORKS OF ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR

Komilova Gulmira Olimovna

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (Phd)
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti v.b dotsenti

E-mail: komilovaguli0207@gmail.com

ORCID: 0009-0009-6585-975X

DOI: [10.52773/tsuull.conf.2026./FKSA3148](https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2026./FKSA3148)

Annotatsiya. Mazkur tezis Zahiriddin Muhammad Bobur adabiy merosida konseptual tafakkur va lingvokognitiv tasvir vositalarining o‘rnini aniqlashga bag‘ishlanadi. Tadqiqotda Bobur asarlarida shakllangan asosiy poetik konseptlar – vatan, taqdir, qudrat, safar va inson tushunchalarining leksik-semantik hamda badiiy ifoda mexanizmlari tahlil qilinadi.

Tahlil jarayonida “Boburnoma” va she‘riy asarlarda qo‘llangan metafora, ramz va tasviriy birliklarning kognitiv modeli ochib beriladi. Bobur tilida konseptlarning shakllanishi shaxsiy tajriba, tarixiy makon va madaniy ong bilan uzviy bog‘liqlikda namoyon bo‘lishi asoslanadi. Natijada Bobur poetik tafakkuri Sharq adabiy an‘anasida individual ijodiy ong va umumiy madaniy konseptlar sintezini ifodalovchi muhim lingvokognitiv hodisa sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuv Bobur merosini nafaqat tarixiy-adabiy, balki zamonaviy tilshunoslik va kognitiv poetika nuqtayi nazaridan o‘rganish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: Bobur, lingvokognitiv tahlil, poetik konsept, Boburnoma, badiiy tafakkur.

Annotation. This thesis is devoted to identifying the role of conceptual thinking and linguocognitive imagery in the literary heritage of Zahiriddin Muhammad Babur. The study analyzes the lexical-semantic and artistic mechanisms of expression of key poetic concepts such as homeland, destiny, power, journey, and human as reflected in Babur’s works. The analysis reveals the cognitive models underlying metaphors, symbols, and figurative units employed in Baburnama and Babur’s poetic works. It is argued that the formation of concepts in Babur’s language is manifested in close interaction with personal experience, historical space, and cultural consciousness. As a result, Babur’s poetic worldview is interpreted as a significant linguocognitive phenomenon that embodies the synthesis of individual creative consciousness and collective cultural concepts within the tradition of Eastern literature. This approach makes it possible to examine Babur’s legacy not only from a historical-

literary perspective but also through the lens of modern linguistics and cognitive poetics.

Keywords: *Babur, linguocognitive analysis, poetic concepts, Baburnama, artistic thinking.*

Zahiriddin Muhammad Bobur ijodi Sharq adabiy tafakkuri taraqqiyotida alohida ilmiy-estetik ahamiyatga ega bo'lib, uning asarlarida tarixiy voqelik, shaxsiy kechinma va badiiy tafakkur uzviy birlikda namoyon bo'ladi. Bobur tomonidan yaratilgan badiiy va nasriy matnlar nafaqat adabiy meros sifatida, balki muallif ongida shakllangan konseptual tizimni aks ettiruvchi lingvokognitiv hodisa sifatida ham e'tiborga loyiqdir. Shu bois Bobur asarlarini zamonaviy tilshunoslik paradigmalari, xususan, kognitiv va lingvopoetik yondashuvlar asosida tahlil qilish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi. Bobur ijodida til faqat estetik ifoda vositasi bo'lib qolmay, balki muallifning dunyoqarashi, tarixiy tajribasi va madaniy ongini konseptual shaklda ifodalovchi asosiy mexanizm vazifasini bajaradi. Uning matnlarida uchraydigan leksik birliklar va obrazli ifodalar muayyan poetik konseptlar atrofida jamlanib, yaxlit semantik maydonni hosil qiladi. Bu hol Bobur badiiy tafakkurining tizimliliigi va konseptual xarakterga ega ekanini ko'rsatadi.

Xususan, *vatan* konsepti Bobur asarlarida markaziy o'rin tutib, ko'p qatlamli ma'no tizimi orqali ifodalanadi. Ushbu konsept nafaqat geografik makonni, balki tarixiy xotira, sog'inch va ma'naviy bog'liqlik kabi tushunchalarni ham qamrab oladi. “Boburnoma”da vatan bilan bog'liq tasvirlar muallifning shaxsiy taqdiri va siyosiy hayoti bilan uzviy aloqada tasvirlanib, konseptual mazmunning chuqurlashuviga xizmat qiladi [Bobur, 2018: 37].

Bobur poetik tafakkurida konseptlarning bunday shakllanishi uning ijodiy ongida individual tajriba va umumiy madaniy modelning o'zaro uyg'unlashganini ko'rsatadi. Aynan shu uyg'unlik Bobur asarlarini lingvokognitiv tahlil uchun boy materialga aylantiradi.

Bobur ijodida *taqdir* konsepti alohida falsafiy mazmun kasb etib, muallifning hayotiy tajribasi va tarixiy sharoit bilan bevosita bog'liq holda ifodalanadi. Ushbu konsept ko'pincha iroda va zarurat o'rtasidagi murakkab munosabatni aks ettiruvchi leksik birliklar orqali namoyon bo'ladi. Bobur matnlarida taqdir inson faoliyatini cheklovchi kuch sifatida emas, balki tarixiy jarayonlar doirasida shakllanuvchi muhim omil sifatida talqin qilinadi [Bobur, 2018: 41]. Bu hol muallifning konseptual dunyoqarashida faol subyekt va tarixiy zarurat o'rtasidagi muvozanatni ko'rsatadi.

Safar konsepti Bobur asarlarida jismoniy harakat bilan cheklanmay, ichki ruhiy holat va ma'naviy izlanish bilan bog'liq ramziy ma'nolarni ham o'zida mujassam etadi. “Boburnoma”da safar bilan bog'liq tasvirlar tarixiy voqealar bayoni bilan uyg'unlashib, muallifning ichki kechinmalari va baholarini ochib

beradi [Bobur, 2018: 52]. Safar motivi orqali Bobur o'zining shaxsiy taqdiri, siyosiy faoliyati va tarixiy mas'uliyatini konseptual darajada ifodalaydi.

Bobur she'riyatida *inson* konsepti axloqiy va ijtimoiy mezonlar bilan boyitilgan holda namoyon bo'ladi. Inson obrazi jasorat, iroda, adolat va mas'uliyat tushunchalari bilan bog'liq holda tasvirlanib, muallifning ideal inson haqidagi qarashlarini ifodalaydi. Bu jihat Bobur poetik tafakkurida antropotsentrik yondashuv ustuvor ekanini ko'rsatadi [Arat, 1987: 63]. Inson konsepti orqali Bobur shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni badiiy umumlashtirishga erishadi.

Bobur asarlarining lingvistik va filologik tahlilida Arat tadqiqotlari muhim ilmiy manba hisoblanadi. Tadqiqotchi “Boburnoma” tilining leksik boyligi, uslubiy xususiyatlari va tarixiy qatlamlarini tahlil qilib, asarning ko'p qirrali filologik qiymatini asoslab beradi [Arat, 1987: 58; 71]. Ushbu izlanishlar Bobur matnlarini zamonaviy lingvokognitiv yondashuvlar asosida talqin qilish uchun mustahkam ilmiy asos yaratadi.

Natijada Bobur ijodida shakllangan poetik konseptlar tizimi muallifning individual ijodiy ongini va Sharq madaniy tafakkurini o'zida mujassam etgan yaxlit lingvokognitiv model sifatida namoyon bo'ladi. Til vositasida ifodalangan ushbu konseptlar Bobur asarlarining nafaqat adabiy-estetik, balki ilmiy-nazariy ahamiyatini ham oshiradi [Bobur, 2018: 78; Arat, 1987: 85].

Bobur ijodida poetik konseptlarning o'zaro munosabati muhim lingvokognitiv xususiyat sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, *vatan*, *safar* va *taqdir* konseptlari Bobur matnlarida mustaqil holda emas, balki o'zaro semantik va kognitiv aloqadorlikda shakllanadi. Safar ko'pincha vatandan uzoqlashish, taqdir esa ushbu uzoqlashuvning tarixiy va shaxsiy sabablarini asoslovchi konsept sifatida talqin qilinadi. Bu konseptlararo bog'liqlik Bobur badiiy tafakkurida voqelikni tizimli idrok etish jarayonini aks ettiradi [Bobur, 2018: 89].

Bobur asarlarida metafora va ramzlar konseptual mazmunni ifodalovchi asosiy lingvopoetik vositalar hisoblanadi. Metaforalar muallifning ichki kechinmalarini va tarixiy voqelikni umumlashtirgan holda ifodalash imkonini beradi. Masalan, tabiat tasvirlari orqali inson taqdiri, vaqt o'tkinchiligi va tarixiy o'zgarishlar ramziy ma'noda ifodalanadi. Bunday metaforik tasvirlar Bobur poetik tafakkurida konseptlarning kognitiv asosda shakllanganini ko'rsatadi [Arat, 1987: 92].

Kognitiv nuqtayi nazardan, Bobur matnlarida konseptlar individual ong mahsuli bo'lish bilan birga, umumiy madaniy bilimlar tizimiga tayangan holda shakllanadi. Bu hol Bobur asarlarida individual ijodiy ong va kollektiv madaniy xotira o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi. Ayniqsa, tarixiy shaxslar, joy nomlari va voqealar bilan bog'liq leksik birliklar konseptual ma'no yukini kuchaytirib, matnning kognitiv informativligini oshiradi [Bobur, 2018: 103].

Bobur ijodida lingvokognitiv tasvirning muhim jihatlaridan biri antropotsentrik yondashuvdir. Muallif tilida inson markaziy tushuncha sifatida

talqin qilinib, tarixiy voqealar va siyosiy jarayonlar inson taqdiri orqali baholanadi. Bu yondashuv Bobur badiiy tafakkurini Sharq adabiyotidagi gumanistik an'analar bilan bog'laydi hamda uni zamonaviy kognitiv tilshunoslik konsepsiyalari bilan mushtarak jihatlariga ega ekanini ko'rsatadi [Arat, 1987: 118].

Shuningdek, Bobur asarlarida til va tafakkur munosabati yaqqol namoyon bo'ladi. Til birliklari orqali muallif nafaqat voqelikni tasvirlaydi, balki uni baholaydi va konseptual darajada qayta talqin qiladi. Bu hol Bobur ijodini lingvokognitiv tahlil qilishda tilni tafakkur modeli sifatida ko'rish zaruratini asoslaydi [Bobur, 2018: 127].

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, Bobur asarlarida poetik konseptlar tizimi muallifning tarixiy tajribasi, shaxsiy kechinmalari va madaniy ongini mujassam etgan murakkab kognitiv tuzilma sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tuzilma Sharq adabiy tafakkuri doirasida yangi lingvokognitiv yondashuvlarni rivojlantirish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Bobur asarlarida poetik konseptlarning shakllanishi faqat individual ijod mahsuli bo'lib qolmay, balki muayyan tarixiy-madaniy muhit bilan bog'liq holda yuzaga kelgan murakkab kognitiv jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Muallifning til tanlovi, obrazlar tizimi va semantik urg'ulari Bobur yashagan davrning siyosiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlarini konseptual darajada aks ettiradi. Shu jihatdan Bobur ijodi lingvokognitiv tahlil uchun boy material bo'lib xizmat qiladi [Bobur, 2018: 136].

Bobur matnlarida konseptual maydonning markazida shaxsiy “men” tushunchasi turadi. Ushbu “men” tarixiy shaxs sifatida davlat arbobi, shoir va musofir obrazlarini o'zida mujassamlashtiradi. Bunday ko'p qirrali shaxsiylik Bobur asarlarida til vositasida ifodalanib, konseptual mazmunning chuqurlashuviga olib keladi. Bu hol muallifning badiiy tafakkurida subyektiv va obyektiv voqelikning uzviy birlashganini ko'rsatadi [Arat, 1987: 132].

Lingvokognitiv nuqtayi nazardan, Bobur asarlarida konseptlar yadro va periferik qatlamlardan tashkil topgan holda namoyon bo'ladi. Masalan, *vatan* konseptining yadrosida tarixiy yurt va siyosiy makon tushunchalari joylashgan bo'lsa, periferik qatlamida sog'inch, xotira, yo'qotish va umid kabi semantik komponentlar shakllanadi. Ushbu strukturaviy qatlamlanish Bobur poetik tafakkurining murakkabligini va dinamik xarakterini ko'rsatadi [Bobur, 2018: 149].

Bobur asarlarida qo'llangan badiiy tasvir vositalari, xususan, metafora, taqqoslash va ramzlar konseptual mazmunni kuchaytiruvchi lingvopoetik mexanizmlar sifatida namoyon bo'ladi. Metaforalar orqali muallif abstrakt tushunchalarni konkret obrazlar bilan bog'lab, ularni o'quvchi ongida yaqqolroq shakllantiradi. Bu hol Bobur ijodida konseptlarning faqat mantiqiy emas, balki obrazli tafakkur asosida shakllanganini ko'rsatadi [Arat, 1987: 147].

Bobur poetik tafakkurida vaqt konsepti ham muhim o‘rin egallaydi. O‘tgan voqealar xotira orqali, hozirgi holat esa tahlil va baholash orqali, kelajak esa umid va taxminlar orqali ifodalanadi. Vaqtning bunday konseptual talqini Bobur matnlarida tarixiy tafakkur va shaxsiy kechinmalarning uyg‘unlashganini ko‘rsatadi [Bobur, 2018: 162]. Bu jihat “Boburnoma”ni tarixiy xronika bilan bir qatorda, konseptual xotira matni sifatida ham baholash imkonini beradi.

Shuningdek, Bobur asarlarida til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik aniq namoyon bo‘ladi. Til birliklari orqali muallif voqelikni idrok etadi, baholaydi va konseptual darajada qayta quradi. Bu hol Bobur ijodini kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan o‘rganishda tilni tafakkur modeli sifatida talqin qilish zaruratini asoslaydi [Arat, 1987: 158].

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Zahiriddin Muhammad Bobur asarlarida poetik konseptlar tizimi muallifning individual ijodiy ongini, tarixiy tajribasini va Sharq madaniy tafakkurini mujassam etgan yaxlit lingvokognitiv model sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu modelda til, tafakkur va madaniyat o‘zaro uzviy bog‘langan holda namoyon bo‘lib, Bobur adabiy merosining ilmiy-nazariy ahamiyatini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, Bobur asarlarining lingvokognitiv tahlili muallif poetik tafakkurining konseptual asoslarini aniqlash imkonini beradi. Bobur ijodida shakllangan *vatan, taqdir, safar, inson* va *vaqt* kabi poetik konseptlar til vositasida ifodalanib, muallifning tarixiy-madaniy dunyoqarashini yoritadi. Ushbu konseptlar tizimi Bobur adabiy merosini zamonaviy tilshunoslik va lingvopoetika nuqtayi nazaridan chuqur o‘rganish zaruratini asoslaydi.

Mazkur tadqiqot natijalari Bobur merosini filologik, lingvokognitiv va madaniy tadqiqotlar doirasida talqin qilish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi hamda Sharq adabiy tafakkurini o‘rganishda yangi ilmiy yondashuvlarni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Adabiyotlar:

1. Abjalova M. Korpus lingvistikasi. Darslik. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 350 b.
2. Arat, Reşit Rahmeti. Vekayi: Babür’ün Hatıratı. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
3. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 432 b.
4. Komilova G. Bilingual nutqda estetik buzilish orqali madaniy nutqning ifodasi . “O‘zbekiston: til va madaniyat” jurnali, 2025 Vol. 3 (2) 2025-07-24. – B.119-129
5. Qudratullayev, Hasan. Boburning adabiy-estetik olami. – Toshkent: Ma’naviyat, 2018. – 256 b.
6. Xolmanova Z. “Boburnoma” – til qomusi. – Toshkent: Akademnashr, 2021. – 326 b.

7. Xolmanova Z., Hayitov Sh., Muhammadiyeva M. Bobur asarlari lug‘ati.
– Toshkent, 2025. – 496 b.